

Joaquim Martí Mestre, *Diccionari de fraseologia (segles XVII-XXI)*. Pròleg d'Antoni Ferrando, València, Publicacions de la Universitat de València / Publicacions de la Universitat d'Alacant / Acadèmia Valenciana de la Llengua / Institut Alfons el Magnànim («Biblioteca Lingüística Catalana», 32), València, 2017, 1848 pp., ISBN: 978-84-9134-007-2.

El lingüista Joaquim Martí Mestre (València, 1964), professor de la Universitat de València, ha publicat al maig del 2017 el *Diccionari de fraseologia (segles XVII-XXI)* —d'ara en avant *DF*—, un diccionari que, sense cap mena de dubte, ompli un buit notable, ja que està elaborat a partir de nombrosos texts valencians majoritàriament desconeguts o ignorats en altres obres sobre fraseologia catalana. Però no sols recull una abundantíssima mostra de fraseologia lèxica pròpia dels parlars valencians, sinó que, com afirma el professor Antoni Ferrando en el pròleg, «[...] aporta informacions descriptives, explicacions etimològiques i dades històriques sobre una àmplia gamma de mots i construccions, generalment populars, que en bona part també es localitzen fora de l'àmbit territorial valencià». Martí Mestre extrau la informació de texts de caire popular de diferents èpoques, publicats o inèdits, com ara obres de teatre, premsa satírica, explicacions festives, col·loquis, sermons, poemes de certàmens i acadèmies, documents personals, cròniques de festes, dietaris, llibrets de falla, poesia i prosa d'aire popular i festiu, etc. Són texts en els quals abunden els diàlegs, reflex fidel del valencià col·loquial del moment. Ens trobem, doncs, amb una elaboració lexicològica i lexicogràfica a partir de documents valencians de tota mena i d'un període molt extens.

El *DF* es nodreix d'una llengua popular riquíssima i creativa —amb localismes, vulgarismes i castellanismes, evidentment—, que mostren que en els darrers 400 anys els valencians hem conservat trets propis de la llengua clàssica que han arribat fins a l'actualitat, com ara les combinacions valencianes dels pronoms personals àtons, l'ús tradicional i genuí valencià de les preposicions *cap a*, *com a*, *fins a* i *per a*, l'ús d'adverbis amb les formes tradicionals com ara *avant*, *arrere*, *abans*, *així*, *darrere*, *davall*, *després*, *enjorn*, *quasi*, etc., la concordança del participi passat amb el pronom acusatiu de tercera persona, les formes verbals sense *i* antihètica, els participis acabats en *-it* dels verbs *complir*, *establir*, *omplir*, *reblir* i *suplir*, la variant tradicional i genuïna de l'adjectiu *mitjan*, l'ús de *mentres* (amb l'anomenat sufix adverbial), els adverbis *després-demà*, *després-ahir* i *després-anit*, els adverbis *adés* amb el significat tradicional valencià ('fa una estona') i *enguany*, els plurals acabats en *-ns* dels substantius masculins bisíl·labs i paroxítons acabats en *-e*, que conserven la *n* per raons etimològiques, i molts més trets propis i genuïns del valencià que no enumere ací a fi de no fer exageradament llarga aquesta relació. A més, en no poques entrades del *DF* trobem expressions on

es posen de manifest els fenòmens de creació lèxica amb els quals l'enginy del nostre poble ha enriquit el llenguatge col·loquial amb una expressivitat extraordinària, que permet manifestar d'una manera clara els sentiments del parlant. Em referisc a figures retòriques com la metonímia, la metàfora i la sinècdoque, a procediments com la derivació i a processos com l'homonimització i l'homosemització.

El professor Martí Mestre és un especialista en la llengua de l'època mal anomenada «Decadència», època que comprén els segles XVI, XVII, XVIII i XIX fins a la Renaixença i que ha estat injustament menysvalorada i fins i tot menyspreada per alguns estudiosos de la nostra literatura, que sovint l'han sotmesa de manera apriorística a judicis exageradament rígids. Però la veritat és que durant els segles XVI al XVIII ens varen deixar una obra no gens negligible alguns escriptors com ara Joan Timoneda, Francesc Mulet, Pere Jacint Morlà o Lluís Galiana i es va difondre una quantitat considerable de sermons i col·loquis —el mateix Martí Mestre publicà *Els col·loquis valencians atribuïts a Carles Leon*— així com romanços, rondalles, raonaments, relacions, cançons de cego, converses, trobos, contaralles i acudits. Una part d'aquesta producció ha estat replegada pel nostre autor a *Literatura de canya i cordell al País Valencià*. A més, comptem amb nombroses poesies de certamen —o de justa poètica—, escrites expressament per a optar a un concurs, així com també les poesies generades al voltant de les acadèmies. Tant les unes com les altres eren composicions per a ser llegides en veu alta i per a ser escoltades. Malgrat que la llengua que s'emprava en aquesta poesia acadèmica era majoritàriament la castellana, també s'hi va usar el valencià, i no poques voltes. Ho podem constatar en *Els certàmens poètics valencians dels segles XIV al XIX*, d'Antoni Ferrando, i en *La poesia acadèmica del barroc valencià*, de Pasqual Mas i Usó. Al segle XIX va abundar la premsa satírica, la poesia festiva i els sainets d'autors tan coneguts com Eduard Escalante o Josep Bernat i Baldoví, que conreen un valencià castellanitzat pel que fa a l'ortografia i, en part, també pel lèxic, però que serva una riquesa lingüística d'una gran vivacitat. Així, doncs, podem considerar que la producció literària en la nostra llengua durant la inadequadament anomenada «Decadència» no va ser menyspreable ni de bon tros, ans al contrari, va ser rica i variada i és, per tant, digna d'estudi.

El *DF* comença amb una introducció en la qual s'expliquen els objectius i l'estructura de l'obra i on l'autor ens informa que l'ordenació de les entrades i subentrades és alfabètica «[...] seguint un criteri d'ordenació lletra per lletra, tenint en compte només les lletres, i no els espais en blanc».

El recull de Martí Mestre conté més de 12 700 unitats fraseològiques que podem trobar com a subentrades dins les entrades corresponents «[...] seguint un ordre alfabètic, i distribuïdes [...] d'acord amb una regla de prioritats entre les categories gramaticals:

substantiu, adjectiu, pronom, verb, adverbi [...]». Quan una unitat fraseològica conté dos o més vocables de la mateixa categoria gramatical «[...] es pren com a lema aquella paraula que és la primera dins la combinació de mots». Així, l'expressió *darrere una pedra, un cantal* la trobarem en l'entrada *pedra* i no sota *darrere* ni sota *cantal*.

Al final de l'obra trobem un índex de totes les expressions lexicalitzades recollides en el diccionari amb remissió al concepte on s'ha descrit cada expressió. Gràcies a aquesta relació alfabètica final —que ocupa 83 pàgines— el lector pot trobar l'expressió que cerca en una llista lògica i clara i així, encara que no conega el concepte a què fa referència, gràcies a la remissió oportuna, pot trobar l'expressió que busca i, a més, assabentar-se d'altres expressions que contenen el mateix concepte.

En l'elaboració del *DF*, l'autor ha fet servir més de 3 000 fonts documentals escrites, que exposa detalladament en una completíssima bibliografia d'un centenar de pàgines. Aquesta bibliografia és un valuós regal per als estudiosos de la lexicografia valenciana i un dels molts encerts del llibre.

El *DF* recull tots els fenòmens que es poden incloure en el domini de les unitats fraseològiques que trobem en els parlars valencians i això és importantíssim perquè l'estudi del lèxic valencià —incloent-hi, evidentment, la fraseologia lèxica— ha estat, fins no fa gaire temps, la cendrellosa de la lexicografia catalana.

Tot seguit relacione 54 modismes comparatius d'igualtat que m'han semblat especialment interessants perquè s'hi usa *com a* amb valor comparatiu, ús que podem trobar en els nostres clàssics (Joanot Martorell, Ausiàs March, Jaume Roig, Sant Vicent Ferrer):

agarrar-se com a gats
anar-se'n com a merda de lladre
anar-se'n com a punt de calça
beure's (alguna cosa) com a bresques
borratxos com a ceps
borratxos com a mosquits
botons com a duros
bufar com a serps
callar com a novicis
cansar-se com a xufes
cansats com a cavadors
cansats com a tollines
corrent com a gos que ràbia
córrer com a eixides

cridar com a barrofets
cudols com a tabals
en uns ulls com a rellonges
enganyar com a negres
erts com a boixos
erts com a fulles de pitera
erts com a rollos de sola
estar com a reis en cort
estar com a sardines en bóta
fer unes orelles com a dotrinetes
fer-se com a bolos
fer-se com a tabals
gords com a teixonets
gros com a cap de gat
grosses com a campanars
grossos com a teixons
grossos com a tudescos
menjar-se (alguna cosa) com a bresques
mirar (quelcom) com a roba de genovesos
morir-se com a xinxes
pelar (algú) com a carxofes
pelar (algú) com a colomins
pelar (algú) com a sen Bertomeu
posar (algú) com a draps de llavar
posar (algú) com a roba de jagants
posar la gent com a panses en cofi
posar-se com a perdigots
prim i llarg com a cimolses
riure's com a sabocs
rodar com a debanadores
rojos com a magranes
rojos com a perdigots
rojos com a tomates de penjar
ser com a rosegons de durs
tindre (algú) com a un fumarell quan el nuguen en un fil
unflats com a gossos
unflats com a panxes de gerra

unflats com a teixons
uns caps com a estornells
xicotet com a cabet d'agulla

Comptat i debatut, l'obra de Martí Mestre és, pel que fa al valencià, un dels diccionaris fraseològics més complets que s'han fet fins ara. I això és molt d'agrair, perquè no únicament era necessari —imprescindible diria jo— fer un diccionari de fraseologia lèxica valenciana sinó que, a més a més, era inajornable. Cal felicitar efusivament l'autor, els directors de la col·lecció «Biblioteca Lingüística Valenciana» i les tres institucions valencianes que han fet possible l'edició.

El *DF* inclou locucions, frases fetes, modismes comparatius d'igualtat i de superioritat i denominacions pluriverbals, tant emprades en sentit figurat com en sentit real. En canvi, no inclou embarbussaments del tipus *una aca l'he treta, l'altra aca ¿la trac?* (pronunciat 'unacalatretra, latraca ¿latrac?') i només he trobat un parell de modismes comparatius d'inferioritat. Tampoc hi he trobat refranys, dites, sentències, adagis, proverbis, etc., com ara *a la fira no vages si no tens diners, voràs moltes coses i no et firaràs res*.

Els diccionaris fraseològics potser no haurien d'arreplegar determinades unitats lèxiques com ara les denominacions pluriverbals que s'usen només en sentit propi i que el seu significat és ben conegut per tothom. Així: *parc d'atraccions, jardí botànic, consell executiu, sala de festes, corbata de llaç, prefectura de policia, caixa negra, parc zoològic o cabell d'àngel*. Tampoc haurien d'arreplegar els mots composts que escrivim separant els vocables constituents amb un guionet, com ara les onomatopeies *clic-clac, clix-cleix, pim-pam, tic-tac, zub-zub o zum-zum*, o els substantius *berena-sopa, busca-raons, cul-de-sac, gira-sol, guarda-roba, malva-rosa, menjador-saló, para-xocs, pèl·llarg, ping-pong, poca-roba, zig-zag*. Ni tampoc elements gramaticals com ara: *així que, com a, dret a, encara que, enfront de, prop de*, etc.

El *DF* inclou algunes denominacions pluriverbals emprades en sentit propi. Així, en l'entrada *agulla* trobem *agulla de cap* i *agulla saquera*. Són denominacions potser més pròpies d'un diccionari general. A més, no tenen res d'especial: qualsevol valencianoparlant sap què és una *agulla de cap* i què és una *agulla saquera*. En tot cas, s'hi podrien haver inclòs *agulla de gafa* o *agulla d'estendre*, denominacions desconegudes per no pocs parlants.

Fent una ullada a la bibliografia, ens adonem de seguida que les fonts utilitzades no presenten l'equilibri desitjable tant pel que fa a les diferents èpoques estudiades com a les comarques valencianes representades. El segle XIX i la documentació relativa a la ciutat de València i a les comarques que l'envolten en resulten prioritzats. Fóra

bo trobar una millor representativitat cronològica i territorial. Però és tasca difícil d'acomplir per manca de documentació escaient de cada època i de cada comarca. Malgrat això, l'autor ha fet un notable esforç en aquest sentit.

Ara bé, com que sóc alcoià, m'he permès comprovar quina presència té el parlar tradicional d'Alcoi en el *DF*. Consultant la bibliografia, observe que l'autor ha tingut en compte obres de diversos autors alcoians. He constatat que ha inclòs, entre les obres de referència, els meus llibres *Valencià en perill d'extinció* i *El valencià de sempre*, que comprove que ha consultat i citat en diverses ocasions. En canvi, hi he trobat a faltar el meu llibre *Les nostres paraules* (AVL, 2008) i el meu treball «L'aportació lèxica de Jordi Valor», publicat dins *Jordi Valor i Serra, el mestre que estimava les paraules: aportació lingüística, literària i llegendària* (Universitat d'Alacant, 2007). Altrament, una consulta de les novel·les i les narracions de Jordi Valor i Serra (Alcoi, 1908-1984) i de l'obra poètica de Joan Valls Jordà (Alcoi, 1917-1989) hauria enriquit notablement el *DF*. Com a exemple, pose tot seguit 32 unitats fraseològiques de Joan Valls Jordà absents al *DF*: *a trentaqueté, aigua de calaguala, alçar bambolla, aplegar i envasar, arrufar el melic, cara de poma sirga, carn fugida, carrera de món, cel de panxa de burro, de fil de vint, donar ferribusterri, estar bascós, fer-se el tio gipó, fer-se malalt, més net que una espasa, més sord que un cantal, no vorès cera en l'orella, pedra pomis, perdre en la figa lo que es guanya en la pansa, pet de frare, picar sola, posar els ossos de punta, posar la mà en la farnera, prendre el bany, raïmet de pastor, terreta d'escurar, tindre panzell, tindre quimera, torra coca Virtudetes, traure el rot, turbant de formatget i uns ulls com a tomaques*. Les he extretes de les 122 unitats lèxiques que arplegue en el meu llibre *El borum i els gospins*. I encara s'hauria pogut enriquir més el *DF*, si l'autor hagués tingut en compte algunes obres de l'escriptora Isabel-Clara Simó Monllor (Alcoi, 1943), que va publicar l'any 1983 la novel·la *Júlia*, ambientada en la seua ciutat natal, amb una quantitat considerable de fraseologia lèxica, que va acréixer en la reedició de 2003. A títol d'exemple, trie només uns quants modismes comparatius que no trobem en el *DF*: *blanc com un glop de llet, bufar com un cavall, calent com una brasa, cansat com un burro, caure com una bomba, dir (a algú) més que a un gos, dur com un cudol, dur com un rosegó de pa, estufat com un titot, furiós com un bou, gran com la serra de Mariola, innocent com un àngel, llis com una espasa, més blanc que un gesmil, morir com un pardalet, plorar com un esperitat, plorar com un xiquet, plorar com una criatura, portar-se com un porc, prim com un furgadents, roig com un robí, una veu com un filet de brodar i uns ulls com unes taronges*. No cal dir que en altres obres d'Isabel-Clara Simó podem trobar moltes més unitats fraseològiques que no apareixen en el *DF*, com ara *fer els possibles, llevar taula, no tindre perdó de Déu, tindre poca traça i veges tu*.

Aquestes observacions, fruit d'una dedicació especial al parlar alcoià, no resten el més mínim mèrit a una obra com el *DF*, que és un valuós tresor lingüístic. El lector podrà completar les informacions del *DF* amb la consulta dels seus *Diccionari històric del valencià col·loquial (segles XVII, XVIII i XIX)* i *Diccionari de Josep Bernat i Baldoví (1809-1864) en el seu context històric* i dels riquíssims materials del *DCVB*, que no ha estimat pertinent reiterar ací. El *DF* és un treball importantíssim fet amb molt d'esforç, dedicació, constància, il·lusió i entusiasme, molt ben fet i amb molta informació. Car l'autor no sols ha situat les unitats fraseològiques recollides en un context romànic, sinó que ha tingut en compte, de forma complementària, textos d'altres èpoques, gèneres i procedències, així com la bibliografia existent sobre reculls fraseològics orals. Aquest darrer detall pot ser indicatiu que el mateix Martí Mestre ens oferirà, algun dia, un diccionari basat en la fraseologia popular no documentada en texts escrits, però que es conserva en la llengua viva.

EUGENI S. REIG
eugeni.s.reig@telefonica.net